

Het herkennen en erkennen van ‘kleurenblind’ racisme

*Maartje van der Woude**

Binnen de rechtssociologie staat een kritische blik op het recht in relatie tot processen als ongelijkheid en onrechtvaardigheid centraal. De notie dat het recht niet zo ‘objectief’ en ‘neutraal’ is als soms binnen een meer positivistische bestudering van het recht lijkt te worden gesuggereerd, is bekend en breed gedeeld. Een dergelijke blik op het recht en het ‘systeem’ verantwoordelijk voor de totstandkoming, implementatie en tenuitvoerlegging daarvan vraagt naast een empirische bestudering van het recht ook om een historische en vooral ook politieke duiding van recht als machtsmiddel.

De macht van het recht kan bijvoorbeeld gelegen zijn in het feit dat door het in het leven roepen van rechtsregels een papieren werkelijkheid wordt gecreëerd die niet overeen hoeft te komen met de wijze waarop mensen deze regels, en daarmee de werking van het recht, in de praktijk ervaren. Zo observeerde de speciale VN-rapporteur voor hedendaagse vormen van racisme, rassendiscriminatie, xenofobie en aanverwante onverdraagzaamheid in 2020 dat ondanks het bestaan van duidelijke wet- en regelgeving die discriminatie verbiedt, deze wetgeving in de praktijk door burgers, maar ook door de overheid en overheidsactoren niet altijd wordt nageleefd. Daarnaast signaleert ze dat het bestaan van een robuust juridisch non-discriminatie-instrumentarium mogelijk in de weg staat aan het hebben van een bredere sociaal-maatschappelijke en politieke discussie over het (voort)bestaan van ongelijke behandeling op discriminatoire gronden als ras, herkomst, etniciteit enzovoort. De gedachte hierachter zou zijn, aldus de rapporteur, dat onder verwijzing naar dit instrumentarium geluiden over discriminatie en (institutioneel) racisme van overheidswege eenvoudig van de hand zouden kunnen worden gewezen (UN Special Rapporteur 2020). Het bestaan van wetgeving zou immers

* Prof. dr. mr. M.A.H. van der Woude is als hoogleraar rechtssociologie verbonden aan het Van Vollenhoven Instituut voor Recht, Bestuur & Samenleving van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden.

een duidelijke indicatie zijn dat 'de' overheid dergelijke gedragingen en praktijken ten zeerste verwerpt. Echter, afgezien van het feit dat 'de' overheid niet een en ondeelbaar is en daarmee evenzo menselijk is als ieder ander, hebben de toeslagenaffaire evenals aanhoudende ontwikkelingen inzake etnisch profileren door politie-instanties laten zien dat discriminatie op basis van onder meer, maar niet uitsluitend, vermeende etniciteit en herkomst ook 'de' overheid niet vreemd is.¹ Hoewel deze gebeurtenissen, net als de discussies rondom Zwarte Piet en de opkomst van de *Black Lives Matter*-beweging, internationaal, maar ook in Nederland hebben geleid tot een meer actief publiek en politiek discours over discriminatie en racisme, blijven het lastige onderwerpen om te bespreken (Van den Broek 2020; Wekker 2020). Dit laatste komt enerzijds mogelijk deels door de spraakverwarring die er soms lijkt te zijn over hoe begrippen als ras, etniciteit, huidskleur en herkomst zich tot elkaar verhouden en dus waar men het eigenlijk over heeft. Anderzijds komt dit mogelijk ook door het feit dat dergelijk discours zich soms ook lastig laat herkennen, omdat het wordt geframed als zijnde 'neutraal' of in ieder geval niet racistisch of discriminerend. Dit (bewust dan wel onbewust) verpakken, of het ogenschijnlijk neutraliseren, van het maken van onderscheid tussen mensen op basis van hun (vermeende) etniciteit of herkomst in ogenschijnlijk neutrale of 'objectieve' termen die niet op enigerlei wijze direct refereren aan ras, etniciteit of herkomst, wordt in de literatuur ook wel aangeduid als de opkomst van 'color-blind' racism – kleurenblind racisme (Bonilla-Silva 2006, 2020).

In deze conceptuele bijdrage staat de bespreking van het kader van kleurenblind racisme centraal. Als hedendaagse doorwerking van de erfenis van slavernij en kolonialisme zou het herkennen en erkennen van de dynamiek van *color-blind* racisme mogelijk een belangrijke rol kunnen spelen bij het verder doorgronden en begrijpen van 'alledaags' (Essed 1984), maar niet altijd zichtbaar racisme.

1 Zie onder meer *Kamerstukken II 2021/22*, 31066, nrs. 935, 957 en 992, en de reactie van de staatssecretaris van Financiën – Fiscaliteit en Belastingdienst op de bevindingen zoals gepresenteerd in deze rapporten van 30 mei 2022. Zie voorts de uitspraak van het gerechtshof Den Haag inzake etnisch profileren door de Staat in de vorm van het handelen van de Koninklijke Marechaussee, Hof Den Haag 14 februari 2023, ECLI:NL:GHDHA:2023:173.

Waar hebben we het nou eigenlijk over?

Het belang van *discours* staat centraal binnen het door Eduardo Bonilla-Silva (2003, 2006, 2020) geïntroduceerde theoretisch kader van *color-blind* racisme. Alvorens te komen tot een bespreking van het kader en dit te plaatsen in relatie tot het centrale thema van deze *Justitiële verkenningen*, is het belangrijk om aandacht te besteden aan een nadere duiding van een aantal centrale concepten.

Waar racisme altijd een vorm van discriminatie is, is discriminatie niet altijd racisme. Immers, er kan op andere gronden dan op de grond 'ras' onderscheid worden gemaakt.² In de context van deze bijdrage wordt het begrip 'ras' voorts beschouwd als een sociaal construct, waarmee wordt bedoeld dat het wordt gezien als een begrip dat invulling krijgt binnen de specifieke sociaal-maatschappelijke context waarbinnen het wordt gebruikt. Een dergelijke invulling van het begrip ras, die overigens breed gedragen wordt binnen de wetenschap (Berger & Luckmann 1966; Olson 2005), laat zien dat het sociaal-maatschappelijk beeld van wat 'ras' is, is gebaseerd op zichtbare kenmerken gekoppeld aan nationale of etnische afstamming (waaronder huidskleur), religie of een combinatie van deze kenmerken. Op deze manier begrepen zijn het begrip 'ras' en het begrip etniciteit nauw met elkaar verbonden. Etniciteit wordt namelijk vaak uitgelegd als de sociaal-culturele identiteit van een persoon gekoppeld aan gemeenschappelijke afstamming, gemeenschappelijke taal, gemeenschappelijke gebruiken, gemeenschappelijke religieuze expressie of een gemeenschappelijke nationaliteit. Gezien de sociaal-maatschappelijke dimensie van 'ras' is het zuiverder om te spreken over 'racialisering', aangezien dit meer specifiek verwijst naar de sociale processen door middel waarvan er sociale betekenis wordt toegekend aan bepaalde zichtbare variaties tussen mensen, op basis waarvan individuen en sociale groepen voorts worden gecategoriseerd. Bij racialisering worden buitenstaanders niet per se als 'ras' gezien, maar er wordt op dezelfde manier over ze gesproken: als een herkenbare groep waaraan specifieke, onveranderlijke en natuurlijke eigenschappen worden toegedicht en die als inferieur geldt. Het proces van racialisering is niet alleen gekoppeld aan onderscheidende fysieke kenmerken, maar kan

2 De andere discriminatiegronden zijn godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, geslacht, nationaliteit, seksuele geaardheid, burgerlijke staat, handicap of chronische ziekte en leeftijd.

ook gekoppeld zijn aan het aanhangen van een bepaalde geloofsovertuiging (Meer 2012). Racisme is het product van processen van racialisering en staat dus voor meer dan individuele gevallen van racistische discriminatie, het duidt op het structureel bewust én onbewust uitsluiten van of ongelijke kansen geven aan bepaalde (groepen) mensen, louter op basis van hun huidskleur, etniciteit, nationaliteit, afkomst of cultuur. Het tegelijkertijd bewust en onbewust plaatsvinden van processen van racialisering en daarmee ook racisme is van belang in de context van deze bijdrage. Anders dan soms wordt gedacht, is het niet zo dat er louter sprake kan zijn van racisme als er ook de specifieke, en in het bijzonder kwade, intentie is om onderscheid te maken op basis van 'ras', en is het ook niet noodzakelijk dat er expliciet wordt gerefereerd aan dit onderscheid. Juist dit laatste, de verborgenheid van racisme in het maatschappelijk en politiek discours, staat centraal binnen het theoretisch kader van *color-blind* racisme.

Van zichtbaar naar onzichtbaar racisme

In 2006 publiceerde Eduardo Bonilla-Silva het boek *Racism without racists. Color-blind racism and the persistence of racial inequality in America*. Hierin observeert de auteur hoe het openlijk racisme zoals het lange tijd in de Verenigde Staten zichtbaar was in het maatschappelijk en politiek discours, maar ook in wet- en regelgeving, zoals de beruchte *Jim Crow laws* (Alexander 2010; Bobo e.a. 1997; Omi & Winant 2014), in de jaren zeventig langzaam plaats lijkt te hebben gemaakt voor wat hij aanduidt als een 'nieuwe' vorm van racisme. Deze nieuwe vorm van racisme is meer subtiel, alledaags (Essed 1984) en, doordat het directe en indirecte gebruik van het woord 'ras' wordt vermeden en iedere referentie ernaar wordt ontkend, ogenschijnlijk 'kleurenblind'. Of anders gezegd: 'ras' wordt niet langer gezien als een factor 'die ertoe doet' binnen de samenleving (Golash-Boza 2016; Pérez 2017). Echter, aldus Bonilla-Silva en andere *critical race scholars*, door het feit dat 'ras' wordt gepresenteerd als een factor die er in de hedendaagse samenleving niet meer toe doet, wordt voorbijgegaan aan het feit dat de acties en keuzes van witte Amerikanen (bijvoorbeeld in hun selectie van partners, buurten om te wonen, aan te stellen werknemers en het kiezen van scholen) in de praktijk wel degelijk nog steeds zeer 'kleurbewust' waren (Bonilla-Silva 2013; Golash-Boza

2016; Jung 2015). De discrepantie tussen woorden en daden verklaart Bonilla-Silva op basis van het bestaan van een viertal narratieven en sociale praktijken die leiden tot een ogenschijnlijk ‘neutraal’ (kleurenblind) discours, waarbinnen ‘ras’ geen rol speelt. De vier narratieven die door de auteur worden onderscheiden in zijn analyse van diverse empirische bronnen (interviews met studenten, politieke statements, media enz.) zijn (a) het abstract liberalistisch narratief, (b) het naturalisatienarratief, (c) het cultureel narratief en (d) het minimalisatienarratief.

Hoewel het framework zijn wortels vindt in de Amerikaanse context, is het inmiddels herhaaldelijk gebruikt om licht te schijnen op vergelijkbare processen en dynamieken in Europese landen (Escafré-Dublet & Simon 2011; Beaman & Petts 2020; Hellgren & Bereményi 2022; Rodríguez-García 2022). In het hiernavolgende zullen de verschillende narratieven worden besproken, mede in het licht van de Nederlandse context.

Narratieven van ‘kleurenblind’ racisme

Hoewel de verschillende narratieven hierna individueel worden besproken, is het belangrijk om op te merken dat de narratieven volgens Bonilla-Silva naast elkaar en door elkaar worden toegepast – en daarmee deels ook overlappen.

Het abstract liberalistisch narratief

Volgens Bonilla-Silva vormt het liberalisme de basis van het nieuwe, kleurenblinde, racisme. Ontstaan ten tijde van de Verlichting heeft het liberalisme in de Verenigde Staten, maar ook in Europa, een belangrijke rol gespeeld bij de emancipatie van de burger. Bonilla-Silva beargumenteert dat ondanks centrale uitgangspunten zoals individualisme, universalisme, egalitarianisme en de idee dat mensen en instituties verbeterd kunnen worden, het liberalisme in essentie niet *inclusief* was. Met andere woorden, de vrijheden en waarden die werden gepropageerd en ontwikkeld in deze periode waren niet beschikbaar voor eenieder, maar louter voor de witte middenklasse (de bourgeoisie). Het exclusieve karakter van het liberalisme kwam volgens Bonilla-Silva op verschillende manieren tot uiting. In de eerste plaats door het

feit dat de verwezenlijking van de vrijheden en waarden die centraal stonden binnen het liberalisme mede mogelijk werd gemaakt door slavernij (Bonilla-Silva 2006, p. 27) en, hier nauw aan verbonden, in de tweede plaats door het feit dat kolonialisme en slavernij werden gelegitimeerd door belangrijke grondleggers van het liberalisme, zoals Kant, Voltaire en Stuart Mill (zie ook Goldberg 1993; Bauman 1990). Bonilla-Silva wil hiermee illustreren hoe moderniteit en liberalisme geworteld zijn in ideeën en structuren van uitsluiting en onderdrukking, en dus hoe het liberale gedachtegoed ook expliciet gebruikt is om ongelijkheid te creëren en in stand te houden. Volgens Bonilla-Silva wordt voorbijgegaan aan het feit dat hoewel binnen een liberale rechtsstaat vrijheden en rechten van burgers centraal staan, niet iedere burger op eenzelfde manier van die vrijheden en rechten kan genieten, omdat de sociale structuren voortkomend uit het liberalisme niet per se ingericht zijn op het creëren van die gelijke toegang tot vrijheden en rechten. Met andere woorden, de auteur roept expliciet op tot het reflecteren op de vraag welke impact het feit dat het liberale gedachtegoed ook is gebruikt om delen van de bevolking te onderdrukken en geweld aan te doen, heeft gehad op de wijze waarop de instituties en structuren die voortkomen uit dit gedachtegoed in het hier en nu functioneren.

Deze vraag is zeer relevant in het kader van het centrale thema van deze *Justitiële verkenningen*. Ondanks het feit dat Nederland meer stilstaat bij het eigen slavernijverleden in Suriname, de Antillen en Nederlands-Indië, is dit een recente ontwikkeling. Aansluitend bij het relaas van Bonilla-Silva is het een interessante vraag of er, afgezien van de erkenning van dit slavernijverleden, ook voldoende wordt gereflecteerd op en stilgestaan bij de vraag wat de effecten van een dergelijke geschiedenis en de rol van de Nederlandse overheid (sinstellingen) binnen deze geschiedenis – die voor wat betreft Nederlands-Indië voortduurde tot in de eerste decennia van de twintigste eeuw (Baay 2015) – zijn op het heden in de vorm van ongelijke machtsrelaties, sociale verdeeldheid en intergenerationeel ervaren onrechtvaardigheid (Thompson 2009; zie ook Gomes 2022).

Omdat binnen het abstract liberalistisch narratief, aldus Bonilla-Silva, voorbij wordt gegaan aan de 'schaduwzijde' van het liberalisme, worden binnen dit narratief inzichten vanuit het politiek en economisch liberalisme (gelijke kansen, individualisme, keuzevrijheid enz.) gebruikt om de rol die 'ras' mogelijk kan spelen in bepaalde contexten

te verklaren en te rechtvaardigen. Als voorbeeld kan hierbij worden gedacht aan kritiek op het invoeren van minderhedenquota of kritiek op het stimuleren van positieve discriminatie, omdat dergelijke praktijken in strijd zouden zijn met het moeten bieden van gelijke kansen aan iedereen en daarmee dus een vorm van racisme zouden zijn, gericht tegen witte individuen (Hunt & Smith 2022; Benthin 2021). Door positieve discriminatie op deze manier te 'framen', als indruisend tegen het liberale uitgangspunt dat iedereen gelijke kansen moet hebben, wordt voorbijgegaan aan het feit dat – met het oog op de geschiedenis van het liberalisme en de praktijken van ongelijkheid en onderdrukking die daarbinnen hebben plaatsgevonden – dit in de praktijk wellicht, historisch gezien, niet zo is of in ieder geval niet zo wordt ervaren (Witte 2010).

Het abstract liberalistisch narratief vormt zoals gezegd de basis voor het ontstaan van kleurenblind racisme, maar zal tegelijkertijd mogelijk ook het meest lastig te herkennen en te erkennen zijn. Het narratief dwingt tot een kritische reflectie op de samenleving in het licht van een ver weg gelegen en grotendeels onbekende – want tot voor kort niet onderwezen (Hondius 2020) – geschiedenis die niet door iedereen op dezelfde manier wordt ervaren. In een reflectie op de vraag 'waarom zouden huidige generaties zich verantwoordelijk moeten voelen voor het onrecht, veroorzaakt door hun voorouders?' introduceert politiek filosoof Thompson (2009) de term intergenerationele verantwoordelijkheid. Het intergenerationele ziet volgens Thompson niet alleen op het erkennen van dat onrecht door individuen en families, maar ook door de politiek, de samenleving en haar instituties. Intergenerationele relaties scheppen verantwoordelijkheden, rechten en plichten, aldus Thompson. Ze zet zich hiermee af tegen wat ze het 'ahistorisch liberalisme' noemt en koppelt aan dezelfde denkers die volgens Bonilla-Silva raciale ongelijkheid legitimeerden in de naam van datzelfde liberalisme. Zolang onrechtvaardigheid voortkomend uit die intergenerationele relaties nog wordt ervaren, is er de verantwoordelijkheid en de noodzaak 'to repair the harm done to relations of respect' (Thompson 2009, p. 82). Waar het tegengaan van racisme alleen mogelijk met het actieve besef en de erkenning van en het acteren tegen de impact van ons koloniale slavernijverleden en de migrantengeschiedenis op onze huidige maatschappij, wordt deze impact binnen het abstract liberalistisch narratief – mede door een specifieke

invulling van het liberalistisch perspectief – niet erkend en daarmee onzichtbaar gemaakt.

Het naturalisatienarratief

Binnen het naturalisatienarratief worden ongelijkheden tussen groepen binnen de samenleving die mogelijk het gevolg zouden kunnen zijn van onderscheid gemaakt op basis van 'ras', geframed als de uitkomst van natuurlijke processen van selectie op basis van persoonlijke en veronderstelde groepsspecifieke voorkeuren. Anders gezegd, binnen dit narratief wordt verondersteld dat processen van racialisering of racisme niet voorkomen kunnen worden en verbonden zijn aan de menselijke neiging om aansluiting te vinden bij – en je te omgeven met – individuen die vallen binnen de eigen 'raciale' groep. Dat dit soms spanningen met zich meebrengt, is een natuurlijk gevolg van dit natuurlijke proces, aldus het naturalisatienarratief.

Een voorbeeld van dit narratief is de idee dat etnisch-culturele segregatie binnen stedelijke contexten het natuurlijke gevolg is van het feit dat mensen met een migratieachtergrond het liefst wonen in wijken waar ook andere mensen met een (zelfde) migratieachtergrond woonachtig zijn. Of dat het gebrek aan interetnische contacten of relaties komt door de biologische aanleg van mensen om zich te omgeven met 'gelijken' (Huijnk & Dagevos 2013).

Afgezien van het feit dat er andere factoren zijn die stedelijke segregatie en het uitblijven van interetnische contacten verklaren, zijn dergelijke uitingen in het kader van kleurenblind racisme om een andere reden problematisch, aldus Bonilla-Silva (2006, p. 28). Doordat in deze voorbeelden een link wordt gelegd met natuurlijke of biologische drijfveren op basis waarvan eenieder, ongeacht 'ras', etniciteit of herkomst, keuzes maakt in het leven, wordt 'ongelijke' behandeling op basis van 'ras' weggerationaliseerd als iets wat door iedereen wordt gedaan. Met andere woorden, het wordt onmogelijk gemaakt om ongelijke behandeling op basis van 'ras' als een probleem aan te kaarten, doordat het wordt gepresenteerd als iets wat gewoonweg inherent is aan de menselijke natuur.

Het cultureel narratief

Binnen het cultureel narratief worden culturele argumenten gebruikt om de ongelijke positie van groepen binnen de samenleving te verklaren en met name ook te beargumenteren waarom het overkomen van die ongelijke positie zo lastig, al dan niet onmogelijk, is. Met andere woorden, door discussies over ‘ras’ te verpakken in termen van cultuur wordt racisme onherkenbaar gemaakt. Bonilla-Silva noemt het voorbeeld van het narratief rondom *Hispanics* – en in het bijzonder Mexicanen – in de Verenigde Staten als ‘lui’ en niet gefocust op het verkrijgen van een goede opleiding (Musso 2020). Ondanks het feit dat onderzoek het tegenovergestelde uitwijst (O’Brien 2010), is het narratief dat onderwijs binnen de Mexicaanse cultuur niet hetzelfde wordt gewaardeerd als binnen ‘andere’ culturen en dat daar dus, logischerwijze, ongelijkheden uit zullen voortkomen.

Het ‘vervangen’ van directe verwijzingen naar ‘ras’ door een discours over cultuur is ook zichtbaar in Europa (Lentin & Titley 2012) en in Nederland (Van der Valk 2003). De problematisering van minderheidsgemeenschappen werd aan het begin van het millennium door diverse populistische politici, waarbij de Lijst Pim Fortuyn een centrale rol speelde, gekoppeld aan een ‘multicultureel drama’ dat zich in Nederland zou hebben gemanifesteerd. Waar Scheffer (2000) in het aanzwengelen van dit debat wel degelijk wees op de verantwoordelijkheid van de Nederlandse overheid en het (gebrek aan) beleid gevoerd ter bevordering van de integratie van – in het bijzonder – Turkse en Marokkaanse Nederlanders die zich na hun komst naar Nederland als gastarbeiders blijvend in Nederland hadden gevestigd, grijpen verschillende politici de discussie aan om onder de noemer van het multiculturalisme de aanwezigheid van verschillende minderheidsgemeenschappen in Nederland te problematiseren. De onverenigbaarheid van andere religieuze en culturele gebruiken met ‘de’ Nederlandse cultuur en ‘de’ nationale identiteit werd gepresenteerd als problematisch en misschien zelfs gevaarlijk (Siebers 2017). Het multiculturalisme en in het bijzonder het cultuurbegrip lijken sindsdien steeds meer een mobilisatieplaats geworden voor zogenoemd nieuw rechts (Oudenampsen 2018, 2020), waarbij in Nederland partijen als FVD, PVV en JA21 onder verwijzing naar cultuur, nationale identiteit en ook het met racisme onverenigbare charitatieve en tolerante zelfbeeld van Nederland (Ghorashi 2020) een veelheid aan discussies over ‘ras’

weerleggen en ontkennen. Volgens Bonilla-Silva wordt een openlijk racistisch discours 'excluding minorities (...) based on their presumed biological inferiority' tegenwoordig slechts gebruikt door *white supremacists* of *neo-Nazis*, maar zijn deze biologische argumenten in het mainstream discours vervangen door culturele argumenten, die, aldus de auteur, net zo effectief zijn in het handhaven van een structureel systeem waarbinnen bepaalde mensen bewust én onbewust worden uitgesloten, of minder kansen krijgen, louter door hun huidskleur, nationaliteit, afkomst of cultuur (Bonilla-Silva 2006, p. 29).

Het minimalisatienarratief

Binnen het laatste narratief wordt het bestaan van racisme en discriminatie niet gezien als belangrijke factor die, ook nu nog, van invloed is op de gelijke kansen voor geracialiseerde groeperingen binnen de samenleving. Omdat, zo is de logica volgens Bonilla-Silva binnen dit narratief, racisme en discriminatie anno nu veel minder prominent aanwezig zijn binnen de samenleving – en daardoor minder 'erg' zouden zijn –, zijn de invloed en impact van deze dynamieken op de levens en kansen van geracialiseerde groepen logischerwijze ook minder groot. Van écht racisme is, conform dit narratief, slechts sprake als er openlijke verwijzingen worden gemaakt naar de biologische inferioriteit van mensen met een bepaalde etnische afkomst. Echter, middels het culturele narratief, zoals hiervoor besproken, zijn dergelijke verwijzingen eigenlijk niet of nauwelijks meer aanwezig in het mainstream discours omdat ze zijn vervangen door verwijzingen gelieerd aan culturele kenmerken en gebruiken. Door het anders 'verpakken' van discussies over 'ras' – en daarmee het onzichtbaar raken en maken van racisme – wordt het spreken over racisme en raciale discriminatie als een aanhoudend probleem binnen de samenleving niet altijd begrepen of serieus genomen. Dit maakt een constructief gesprek over de ervaren werkelijkheid van een deel van de bevolking erg lastig, zo niet onmogelijk. Met alle gevolgen van dien.

Ter afsluiting: terug naar de rol van het recht

Terug naar waar deze bijdrage mee opende, de observatie van de speciale VN-rapporteur inzake wat volgens haar kon worden gezien als de

Nederlandse Paradox (*Dutch Paradox*): ondanks de aanwezigheid van een veelheid aan nationale (en Europese) wet- en regelgeving die ziet op het tegengaan van discriminatie en racisme, stelt zij enerzijds de vraag in hoeverre deze wet- en regelgeving afdoende concrete bescherming biedt en dus effect heeft, en anderzijds de vraag in hoeverre het hebben van deze regelgeving *an sich* de noodzaak tot het blijven reflecteren op de vraag wat racisme is en hoe dat ook nu in Nederland nog vorm krijgt, mogelijk in de weg staat. De door de rapporteur geobserveerde paradox lijkt daarmee aan te sluiten bij de paradox die in 2016 door Wekker werd waargenomen binnen de Nederlandse context. Volgens Wekker wordt het bestaan van ‘ras’ en racisme ten koste van alles ontkend en het bestaan van een inclusieve samenleving zonder raciale ongelijkheden ‘gevierd’, terwijl tegelijkertijd het praten over ras – en met name het adresseren van raciale ongelijkheden – een groot ongemak en diepe weerstand lijkt op te roepen in Nederlanders (Wekker 2016, 2020). De paradox lijkt voorts ook te worden bevestigd door de bevindingen van de Parlementaire onderzoekscmissie effectiviteit antidiscriminatiewetgeving (POC), die in haar rapport *Gelijk recht doen* concludeert dat, ondanks het bestaan van een veelheid aan antidiscriminatiewetgeving in Nederland, deze wetgeving niet voldoende lijkt te werken. Waar de POC een grotere rol ziet weggelegd voor de wetgever in de normstelling tegen discriminatie en de naleving van wetten en regels hiertegen (POC 2022), ziet Van Kempen (2021) (ook) een rol voor de Hoge Raad der Nederlanden in het uitdrukkelijker tegengaan van racisme binnen de context van het strafrecht. Voor een samenleving die inclusiviteit en gelijkheid viert, is er nog genoeg werk aan de winkel, ondanks het bestaan van duidelijke wettelijke kaders.

Hoewel Bonilla-Silva in zijn werk niet expliciet kijkt naar de rol van het recht in het verpakken of het omleiden van discussies over ‘ras’, hebben andere auteurs hier in de context van het werk van de US Border Patrol (Vega 2018) en de politiepraktijk in Duitsland (Bruce-Jones 2016) wel op gewezen. Zo beschrijft Vega hoe grenswachters aan de grens tussen Mexico en de Verenigde Staten onder verwijzing naar de ruime discretionaire bevoegdheden die ze genieten binnen het recht legitimeren dat er een keuze moet worden gemaakt in het stoppen van individuen, en dat dit ‘dus’ soms leidt tot bepaalde ongelijkheden. Ook Bruce-Jones wijst op de rol van discretionaire ruimte, maar richt zich meer op de gebrekkige zichtbaarheid hierdoor van de doorwerking

van Europese non-discriminatiewet- en -regelgeving. Hoewel Europese kaders als het Uitvoeringsverdrag voor de EU en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en secundaire regelgeving zoals de Race Directive 2000/43/EC onder meer gericht zijn op het tegengaan van discriminatie en racisme, is het maar de vraag volgens de auteur of deze Europese regelgeving daadwerkelijk wordt opgevolgd en haar doorwerking vindt op het niveau van de lidstaten. Door de discretionaire ruimte die lidstaten genieten in de vertaling van Europese wetgeving naar nationale wetgeving en beleid in combinatie met het gebrek aan 'harde data' is het volgens Bruce-Jones mogelijk om een 'kleurenblinde' realiteit te creëren, waardoor het lijkt alsof 'ras' niet langer een rol speelt in verschillende uitvoeringspraktijken. Als er geen 'harde' statistiek is op basis waarvan raciale discriminatie in kaart kan worden gebracht, en daarmee mogelijk ook het structurele karakter daarvan, dan kan – aldus de auteur – de rol die 'ras' mogelijk speelt in de alledaagse politieke en maatschappelijke praktijk genegeerd worden. Het narratief in dit voorbeeld zou kunnen worden geduid als een narratief van actieve ontkenning. Escafre-Dublet en Simon (2011) wijzen in hun bredere Europese studie ook naar de rol die het niet verzamelen van dergelijke gegevens kan spelen bij het 'verbergen' van processen van racialisering en racisme, maar wijzen tegelijkertijd ook op de uitdagingen bij het verzamelen van dergelijke gegevens, waarbij in het bijzonder de vraag *wat* er dan precies moet worden verzameld centraal staat. Verschillende Europa-brede rapportages van onder meer de European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) (2021) en de European Union Agency for Fundamental Rights (2018, 2019) en in Nederland van het Sociaal en Cultureel Planbureau (2020) laten zien dat discriminatie op basis van 'ras', ondanks de veelheid aan Europese en nationale non-discriminatiewetgeving, in ieder geval wel breed wordt ervaren. Dit lijkt uit te nodigen tot een nadere blik op deze beide narratieven gelieerd aan de toepassing en de rol van het recht in relatie tot processen van racialisering en racisme. Aansluitend bij Fischer (2022) ben ik van mening dat faculteiten rechtsgeleerdheid, als onderdeel van een bredere dekolonisering van het curriculum, een centrale plek moeten creëren binnen dit curriculum om aansluitend bij inzichten voortkomend uit onder meer *critical race theory* en *Third World Approaches to International Law* de 'gekleurdheid' van recht – en de toepassing daarvan – te herkennen, te erkennen en te problematiseren.

Ondanks het feit dat er de afgelopen jaren veel stappen zijn gezet door verschillende organisaties, actiegroepen, collectieven en individuen in het aanzwengelen van het bredere maatschappelijk debat rondom institutioneel racisme, kolonialisme en slavernij, is er nog een lange weg te gaan. Om deze weg succesvol af te leggen is het van belang dat er uitdrukkelijk aandacht wordt gevraagd voor en inzicht wordt gecreëerd in het in deze bijdrage centraal staande proces van kleurenblind racisme en de herkenning en erkenning dat directe verwijzingen naar 'ras' zijn vervangen door subtielere bewoordingen. Bewoordingen die wellicht politiek correcter klinken, maar tot effect hebben dat eeuwenoude en diepgewortelde ongelijkheden onterecht uit het oog worden verloren.

Literatuur

Alexander 2010

M. Alexander, *The new Jim Crow: Mass incarceration into color blindness*, New York: The New Press 2010.

Baay 2015

R. Baay, *Daar werd wat gruwelijks verricht: slavernij in Nederlands-Indië*, Amsterdam: Atheneum-Polak & Van Gennep 2015.

Bauman 1990

Z. Bauman, 'Modernity and ambivalence', *Theory, Culture & Society* (7) 1990, afl. 2-3, p. 143-169, <https://doi.org/10.1177/026327690007002010>.

Beaman & Petts 2020

J. Beaman & A. Petts, 'Towards a global theory of colorblindness: Comparing colorblind racial ideology in France and the United States', *Sociology Compass* (14) 2020, afl. 4, <https://doi.org/10.1111/soc4.12774>.

Benthin 2021

L. Benthin, 'Positieve discriminatie is ook discriminatie', *EW Magazine* 29 september 2021, www.ewmagazine.nl/ewpodium/opinie/2021/09/positieve-discriminatie-is-ook-discriminatie-847445/.

Berger & Luckmann 1966

P.L. Berger & T. Luckmann, *The Social Construction of Reality*, New York, NY: Anchor Books Doubleday 1966.

Bobo e.a. 1997

L. Bobo, J.R. Kluegel & R.A. Smith, 'Laissez-faire racism: The crystallization of a kinder, gentler, antiblack ideology', in: S.A. Tuch & J.K. Martin (red.), *Racial attitudes in the 1990s: Continuity and change*, Westport, CT: Praeger 1997, p. 15-42.

Bonilla-Silva 2003

E. Bonilla-Silva, 'Racial attitudes or racial ideology? An alternative paradigm for examining actors' racial views', *Journal of Political Ideologies* (8) 2003, afl. 1, p. 63-82.

Bonilla-Silva 2006

E. Bonilla-Silva, *Racism without racists. Color-blind racism and the persistence of racial inequality in the United States*, Londen: Rowman & Littlefield Publishers 2006.

Bonilla-Silva 2013

E. Bonilla-Silva, "'New racism", color-blind racism, and the future of whiteness in America', in: W. Doane & E. Bonilla-Silva (red.), *White out*, Londen: Routledge 2013, p. 268-281.

Bonilla-Silva 2020

E. Bonilla-Silva, *Racism without racists. Color-blind racism and the persistence of racial inequality in the United States*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers 2020.

Van den Broek 2020

L. van den Broek, *Wit is nu aan zet: racisme in Nederland*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2020.

Bruce-Jones 2016

E. Bruce-Jones, *Race in the shadow of law. State violence in contemporary Europe*, z.p.: Taylor & Francis 2016.

ECRI 2021

European Commission against Racism and Intolerance, *Annual report on ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2021*, 2021, <https://rm.coe.int/ecri-2021-annual-report-24052021-en/1680a6a6d3>.

Escafré-Dublet & Simon 2011

A. Escafré-Dublet & P. Simon, 'Ethnic statistics in Europe: The paradox of colorblindness', in: A. Triandafyllidou, T. Modood & N. Meer (red.), *European multiculturalisms: Cultural, religious, and ethnic challenges*, Edinburgh: Edinburgh University Press 2011, p. 213-237.

Essed 1984

P. Essed, *Alledaags racisme*, Amsterdam: Sara 1984.

European Union Agency for Fundamental Rights 2018

European Union Agency for Fundamental Rights, *Being black in the EU: Second European Union Minorities and Discrimination Survey* (EU MIDIS-II, Austria), 2018, <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/being-black-eu>.

European Union Agency for Fundamental Rights 2019

European Union Agency for Fundamental Rights, *Fundamental Rights Report 2019*, 2019, <https://fra.europa.eu/en/publication/2019/fundamental-rights-report-2019>.

Fischer 2022

A. Fischer, 'Colonialism, context and critical thinking: First steps toward decolonizing the Dutch legal curriculum', *Utrecht Law Review* (18) 2022, afl. 1, p. 14-28.

Ghorashi 2020

H. Ghorashi, 'Taking racism beyond Dutch innocence', *European Journal of Women's Studies* 2020, p. 1-6.

Golash-Boza 2016

T. Golash-Boza, 'A critical and comprehensive sociological theory of race and racism', *Sociology of Race and Ethnicity* (2) 2016, afl. 2, p. 129-141.

Goldberg 1993

D.T. Goldberg, *Racist culture: Philosophy and the politics of meaning*, New York: Wiley-Blackwell 1993.

Gomes 2022

P.D. Gomes, *Denken over de trans-Atlantische slavernijen racisme: de drie gezichten van Nederland*, Hilversum: Uitgeverij Verloren 2022.

Hellgren & Bereményi 2022

Z. Hellgren & B.Á. Bereményi, 'Introduction to the Special Issue: Far from colourblind. Reflections on racialization in contemporary Europe', *Social Sciences* (11) 2022, afl. 1, p. 21, <https://doi.org/10.3390/socsci11010021>.

Hondius 2020

D. Hondius, 'Nieuwe aandacht voor oorlog en slavernij. Uitdagingen voor erfgoedstudies, geschiedschrijving en onderwijs', *Tijdschrift voor Geschiedenis* (132) 2020, afl. 4, p. 637-655.

Huijnk & Dagevos 2013

W. Huijnk & J. Dagevos, 'Minder contacten tussen niet-westerse minderheden en autochtonen', *Sociale Vraagstukken* 19 februari 2013, www.socialevraagstukken.nl/minder-contacten-tussen-niet-westerse-minderheden-en-autochtonen/.

Hunt & Smith 2022

M.O. Hunt & R.A. Smith, 'White Americans' opposition to affirmative action, revisited: New racism, principled objections, or both?', *Social Currents* (9) 2022, afl. 2, p. 107-117.

Jung 2015

M.K. Jung, *Beneath the surface of white supremacy. Denaturalizing US racisms past and present*, Stanford, CA: Stanford University Press 2015.

Van Kempen 2021

P.H.P.H.M.C. van Kempen, 'Politiëgeweld en -racisme als (structureel) vormverzuim. Een pleidooi voor meer betrokkenheid van de Hoge Raad bij een belangwekkende maatschappelijke kwestie', *Delikt en Delinkwent* (40) 2021, afl. 1, p. 87-106.

Lentin & Titley 2012

A. Lentin & G. Titley, 'The crisis of "multiculturalism" in Europe. Mediated minarets, intolerable subjects', *European Journal of Cultural Studies* (15) 2012, afl. 2, p. 123-138.

Meer 2013

Meer, N., 'Racialization and religion: race, culture and difference in the study of antisemitism and Islamophobia', *Ethnic and racial studies* (36) 2013, afl. 3, 385-398.

Musso 2020

V.C. Musso, 'The Mexican-American cultural complex: Assessing the depth-psychological problems due to challenges of assimilation in American society', in: E. Brodersen & P. Amezaga (red.), *Jungian perspectives on indeterminate states*, New York: Routledge 2020, p. 47-62.

O'Brien 2010

G.S. O'Brien, *Valuing education: How culture influences the participation of Mexican immigrant mothers in the formal education of their children in the United States*, University of California, Riverside 2010.

Olson 2005

J. Olson, 'W.E.B. du Bois and the race concept', *Souls* (7) 2005, afl. 3-4, p. 118-128.

Omi & Winant 2014

M. Omi & H. Winant, *Racial formation in the United States*, New York: Routledge 2014.

Oudenampsen 2018

M. Oudenampsen, 'Een genealogie van Nederlands nieuw rechts', *B en M: Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij* (45) 2018, afl. 1, p. 106-110.

Oudenampsen 2020

M. Oudenampsen, *The rise of the Dutch new right. An intellectual history of the rightward shift in Dutch politics*, Londen: Routledge 2020.

Pérez 2017

R. Pérez, 'Racism without hatred? Racist humor and the myth of "colorblindness"', *Sociological Perspectives* (60) 2017, afl. 5, p. 956-974.

POC 2022

Parlementaire onderzoekscommissie effectiviteit antidiscriminatiewetgeving, *Gelijk recht doen. Een parlementair onderzoek naar de mogelijkheden van de wetgever om discriminatie tegen te gaan*, Den Haag: Eerste Kamer 2022, www.eerstekamer.nl/commissies/poc.

Rodríguez-García 2022

D. Rodríguez-García, 'The persistence of racial constructs in Spain. Bringing race and colorblindness into the debate on interculturalism', *Social Sciences* (11) 2022, afl. 1, p. 13.

Scheffer 2000

P. Scheffer, 'Multiculturele drama', *NRC Handelsblad* 4.06 (2000): 2019.

Siebers 2017

H. Siebers, 'Dat de "Nederlandse identiteit wordt bedreigd" is gevaarlijk en tendentius', *Sociale Vraagstukken* 1 april 2017, www.socialevraagstukken.nl/dat-de-nederlandse-identiteit-wordt-bedreigd-is-gevaarlijk-en-tendentius/.

Sociaal en Cultureel Planbureau 2020

Sociaal en Cultureel Planbureau, *Ervaren discriminatie in Nederland II*, Den Haag 2020.

Thompson 2009

J. Thompson, *Intergenerational justice: Rights and responsibilities in an intergenerational polity*, New York: Routledge 2009.

UN Special Rapporteur 2020

UN Special Rapporteur, *Visit to the Netherlands. Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance* (A/HRC/44/57/Add.2), Genève: United Nations 2020.

Van der Valk 2003

I. van der Valk, 'Political discourse on ethnic minority issues. A comparison of the right and the extreme right in the Netherlands and France (1990-97)', *Ethnicities* (3) 2003, afl. 2, p. 183-213.

Vega 2018

I.I. Vega, 'Empathy, morality, and criminality: The legitimation narratives of US border patrol agents', *Journal of Ethnic and Migration Studies* (44) 2018, afl. 15, p. 2544-2561.

Wekker 2016

G. Wekker, *White innocence. Paradoxes of colonialism and race*, Durham: Duke University Press 2016.

Wekker 2020

G. Wekker, *Witte onschuld. Paradoxen van kolonialisme en ras* (herziene editie), Amsterdam: Amsterdam University Press 2020.

Witte 2010

R. Witte, *Al eeuwenlang een gastvrij volk: racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland (1950-2009)*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2010.